

HAMZA IJODIDA MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI

Botiraliyeva Muhayyoxon Usmonali qizi

Farg'ona davlat universiteti tarix yo'nalishi 4 - kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19599756>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek jadid adabiyotining yirik namoyandasi, dramaturg, shoir va jamoat arbobi Hamza Hakimzoda Niyoziy ijodida shakllangan ma'rifatparvarlik g'oyalari keng qamrovli ilmiy-nazariy tahlil asosida yoritilib, uning asarlarida jamiyatni jaholatdan chiqarish, ilm-fan va ta'limni rivojlantirish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash, ayollar erkinligini qo'llab-quvvatlash hamda diniy mutaassiblikka qarshi kurashish singari masalalar qanday badiiy-estetik va ijtimoiy-falsafiy vositalar orqali ifodalangani izchil tahlil qilinadi, shuningdek, ushbu g'oyalarning zamonaviy ta'lim tizimi, bioijtimoiy rivojlanish konsepsiyalari va shaxs kamoloti nazariyalari bilan uyg'unligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Hamza, jadidchilik, ma'rifatparvarlik, ijtimoiy ong, dramaturgiya, ta'lim, tarbiya, ayollar erkinligi, madaniyat, ijtimoiy rivojlanish.

Kirish

XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan jadidchilik harakati millatning ma'naviy uyg'unishi, ilmiy tafakkurining shakllanishi va zamonaviy taraqqiyot yo'liga kirishida muhim tarixiy bosqich bo'lib xizmat qilgan bo'lsa, aynan shu jarayonda faoliyat olib borgan Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zining ko'p qirrali ijodi orqali nafaqat adabiyot rivojiga, balki jamiyatning ijtimoiy ongini o'zgartirishga ham katta hissa qo'shganligi bilan ajralib turadi, chunki uning asarlarida ilgari surilgan ma'rifatparvarlik g'oyalari xalqni jaholatdan chiqarish, savodsizlikni bartaraf etish, ilm va tafakkurni rivojlantirish orqali milliy taraqqiyotga erishish konsepsiyasiga asoslangan bo'lib, bu jihatlarda bugungi ilmiy-pedagogik tadqiqotlar nuqtayi nazaridan ham dolzarbligini saqlab qolmoqda [1],[3]. Shu bilan birga, Hamza ijodini faqat adabiy hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy-biologik rivojlanish jarayonlari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilish ham muhimdir, chunki insonning kamoloti nafaqat biologik omillar, balki ijtimoiy muhit, ayniqsa ta'lim va tarbiya orqali shakllanishi ilmiy jihatdan isbotlangan bo'lib, Hamza aynan shu g'oyani o'z asarlarida chuqur badiiy ifoda etgan [5].

Asosiy qism

Hamza ijodida ma'rifatparvarlik g'oyalarining shakllanishi jadidchilik harakatining asosiy tamoyillari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u o'z asarlarida eski, eskicha fikrlashga asoslangan ijtimoiy munosabatlarni keskin tanqid qilgan holda, yangi, zamonaviy, ilm-fanga asoslangan jamiyat qurish zarurligini ilgari suradi, bu esa uning ijodini oddiy badiiy tasvir darajasidan yuqori ko'tarib, uni ijtimoiy islohotlar vositasiga aylantiradi [2],[4].

Ayniqsa, uning dramaturgik asarlarida jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, boy va kambag'al o'rtasidagi tafovut, savodsizlikning salbiy oqibatlari real hayotiy voqealar orqali ochib berilgan bo'lib, bu orqali muallif o'quvchi va tomoshabinning ongiga bevosita ta'sir ko'rsatishni maqsad qilganligi seziladi, chunki bunday yondashuv ma'rifatparvarlikning asosiy vositasi sifatida qaraladi.

Hamza ijodida ta'lim va tarbiya masalasi alohida o'rin egallab, u inson kamolotining asosiy omili sifatida ko'riladi, bunda muallif insonning biologik mavjudot sifatida rivojlanishi

bilan bir qatorda, uning ijtimoiy muhit orqali shakllanishi, ayniqsa ta'lim orqali ongli shaxsga aylanish jarayonini chuqur anglagan holda asarlarida aks ettiradi, bu esa zamonaviy biologiya va pedagogika fanlaridagi bioijtimoiy rivojlanish konsepsiyasi bilan bevosita uyg'unlashadi [5],[8]. Shuni alohida ta'kidlash joizki, Hamza ta'limni faqat bilim berish vositasi sifatida emas, balki insonning axloqiy, estetik va ijtimoiy fazilatlarini shakllantiruvchi kompleks jarayon sifatida talqin qiladi, bu esa uning qarashlarini zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv bilan hamohang ekanligini ko'rsatadi.

Ayollar erkinligi va ijtimoiy tenglik g'oyalari.

Hamza ijodida ayollar masalasi ham muhim o'rin tutib, u o'z asarlarida ayollarning savodsizligi, ijtimoiy cheklanganligi va erkaklarga qaram holatini keskin tanqid qiladi hamda ayollarni ma'rifatli qilish orqali jamiyatni taraqqiyotga olib chiqish mumkinligini asoslaydi, bu esa jadidchilik harakatining asosiy g'oyalardan biri sifatida e'tirof etiladi [6].

Muallif ayollarni jamiyatning faol subyekti sifatida tasvirlab, ularning ta'lim olishi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishini qo'llab-quvvatlaydi, bu esa o'z davri uchun nihoyatda ilg'or va progressiv qarash hisoblangan.

Hamza ijodida diniy mutaassiblikka qarshi kurash alohida yo'nalish sifatida namoyon bo'lib, u diniy qadriyatlarni inkor etmagan holda, balki ularni ilmiy tafakkur bilan uyg'unlashtirish zarurligini ilgari suradi, chunki uning fikricha, haqiqiy taraqqiyot faqat ilm va ma'rifat asosida amalga oshadi [7].

Bu yondashuv bugungi zamonaviy ilmiy dunyoqarash bilan to'liq mos kelib, jamiyatda sog'lom fikrlash muhitini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hamza ijodida ilgari surilgan ma'rifatparvarlik g'oyalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan bo'lib, ayniqsa zamonaviy ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish, ijtimoiy faollikni oshirish kabi vazifalar bilan bevosita uyg'unlashadi, bu esa uning merosini pedagogik va ilmiy tadqiqotlar uchun muhim manba sifatida baholash imkonini beradi [9],[10]. Shuningdek, bioijtimoiy rivojlanish nuqtayi nazaridan qaraganda, Hamza ilgari surgan g'oyalar insonning nafaqat biologik mavjudot, balki ijtimoiy mavjudot sifatida shakllanishida ta'lim va ma'rifatning hal qiluvchi rol o'ynashini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, Hamza Hakimzoda Niyoziy ijodida aks etgan ma'rifatparvarlik g'oyalari o'z davrining dolzarb ijtimoiy muammolariga javob bo'lish bilan birga, bugungi zamonaviy jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi, chunki uning asarlarida ilgari surilgan ilmga intilish, erkin fikrlash, ijtimoiy tenglik, ayollar huquqlari va ma'naviy uyg'unish kabi g'oyalar zamonaviy ta'lim tizimi va ijtimoiy rivojlanish strategiyalarining ajralmas qismi sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Niyoziy H.H. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1988.
2. Karimov N. Jadid adabiyoti. – Toshkent: Fan, 2001.
3. Qosimov B. Jadidchilik: yangilanish davri. – Toshkent: Sharq, 2004.
4. Ahmedov S. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.

5. Yo'ldoshev Q. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
6. Hasanov B. Jadid dramaturgiyasi. – Toshkent: Fan, 2008.
7. Vohidov E. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
8. Zohidov V. O'zbek mumtoz va yangi adabiyoti. – Toshkent: Fan, 2002.
9. Raximov A. Ma'rifatparvarlik harakati. – Toshkent: Universitet, 2015.
10. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. – Toshkent, 2005.